

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ВНЗ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Висвітлено теоретико-методологічні підходи до формування готовності студентів до науково-дослідної діяльності.

Ключові слова: методологічний підхід, готовність студентів до науково-дослідницької діяльності, антропоцентричний підхід, суб'єктно-діяльнісний підхід, компетентнісний підхід.

У сучасному соціумі, що йде шляхом глобалізації, здатність ефективно функціонувати в умовах міжнародної конкуренції та нестабільних соціально-економічних обставин у світі стає найважливішим фактором успішного і стійкого розвитку країни. Вища професійна освіта України переживає полівекторний процес оновлення. Головною метою перетворень є комплексна підготовка фахівця, здатного до професійного зростання й саморозвитку, готового до здійснення наукових досліджень у тій чи іншій галузі знань.

Сучасному майбутньому вчителю недостатньо просто мати глибинні предметні знання та володіти практичними вміннями й навичками. Одним із актуальних напрямів розвитку освітнього процесу вузу є формування готовності студентів до науково-дослідної діяльності.

У психолого-педагогічній науці питання підготовки студентів до науково-дослідної діяльності розглядалися за такими напрямками: концептуальні засади фахової підготовки майбутнього вчителя до творчої діяльності розкрито в дослідженнях С.У. Гончаренка, О.А. Дубасенюк, В.І. Загвязинського, І.А. Зязюна, С.О. Сисоєвої, Л.О. Хомич; філософські погляди на проблему наукових досліджень висвітлені у працях В.П. Андрущенко, Е.Н. Гусинського, В.Г. Кременя, Ю.Й. Турчанинова; окремі аспекти підготовки майбутнього вчителя до дослідної педагогічної діяльності розглядаються у дослідженнях Н.С. Амеліної, В.В. Борисова, П.П. Горкуненка, П.В. Дмитренка, І.В. Каташинської, Г.Т. Кловак, М.О. Князян, Я.С. Коржової, Н.В. Корнева, В.В. Краєвського, Є.В. Кулика, Т.Д. Мишковської, Н.Г. Недодатко, В.В. Остроухова, О.П. Павленко, В.І. Романчикова, О.М. Семенов, В.К. Сидоренка, Є.С. Спіцина, В.О. Тихонова та ін. У ряді праць (О.А. Абдуліна, Л.Ф. Авдєєва, П.І. Підкасистий, О.Я. Савченко, Н.М. Яковлева) розкрито шляхи навчання, організації та проведення дослідження як важливого чинника професійної підготовки вчителя, технологію формування навичок та вмінь прогнозувати, організовувати й перетворювати свою діяльність.

Мета статті – теоретично обґрунтувати комплекс методологічних підходів, що забезпечують отримання різнопланових характеристик при формуванні готовності студентів вузу до науково-дослідної діяльності.

Конкретизуючи на підставі аналізу праць О.В. Вихорева, Е.Ф. Зеєра, Л.А. Кандибович та інших дослідників поняття “готовність студентів до науково-дослідної діяльності”, ми будемо розуміти його як особистісне утворення, що визначає стан особистості суб'єкта і включає мотиваційно-ціннісне ставлення до цієї діяльності, систему методологічних знань, дослідницьких умінь, що дають змогу продуктивно їх використовувати під час вирішення професійно-педагогічних завдань.

Вивчення психолого-педагогічної літератури з проблемного питання (А.А. Вербицький, С.І. Зінов'єв, М.І. Колдін, А.В. Курганов та ін.), врахування вікових і соціально-психологічних особливостей студентського віку та специфіки науково-дослідної діяльності у вищій школі дали нам змогу виокремити такі компоненти в структурі готовності студентів до науково-дослідної діяльності: мотиваційний, що характеризує пізнавальний інтерес, мотивацію дослідної діяльності; орієнтаційний, що включає уявлення про методологію наукового дослідження і способи науково-дослідної діяльності; діяльнісний, який визначає володіння вміннями і навичками науково-дослідної діяльності; рефлексивний, що включає самооцінку й самоаналіз власної науково-дослідної діяльності, визначення шляхів саморозвитку в науковому пізнанні. Виявлені компоненти взаємопов'язані та взаємозумовлені й забезпечують не тільки готовність до науково-дослідної діяльності, але й розвиток самої особистості студента в процесі навчання.

Як теоретико-методологічне підґрунтя процесу формування готовності студентів до науково-дослідної діяльності виступає сукупність методологічних підходів, тому що досліджуване педагогічне явище внаслідок своєї складності й багатоаспектності не повинно вивчатися з однієї точки зору.

Необхідно відзначити, що термін "підхід" є полісемічним і може розглядатися як:

- сукупність принципів, які визначають загальну мету і стратегію відповідної діяльності;
- комплекс парадигматичних, синтагматичних і прагматичних структур і механізмів у пізнанні, практиці, що характеризує конкуруючі між собою стратегії та програми в науці, політиці чи організації життєдіяльності людини;
- світоглядна категорія, що відображає соціальні установки суб'єктів навчання як носіїв суспільної свідомості;
- глобальна й системна організація та самоорганізація освітнього процесу, і як принципова методологічна орієнтація дослідження [4, с. 48].

У нашому дослідженні ми будемо дотримуватися точки зору Е.Г. Юдіна, який відзначає, що методологічний підхід можна визначити як "принципову методологічну орієнтацію дослідження, як точку зору, з якої розглядається об'єкт вивчення (спосіб визначення об'єкта), як поняття або принцип, керований загальною стратегією дослідження" [9, с. 42].

На підставі аналізу наукової літератури з досліджуваної проблеми ми дійшли висновку про те, що як теоретико-методологічна основа процесу формування готовності студентів до науково-дослідної діяльності найбільш оптимальним варіантом є інтеграція антропоцентричного, суб'єктно-діяльнісного та компетентнісного підходів.

Таким чином, ідея антропоцентричного підходу базується на філософській (Т. де Шарден, М. Шелер), психологічній (Є.І. Ісаєв, В.І. Слободчиков), педагогічній (К.Д. Ушинський, Б.М. Бим-Бад) антропології.

Антропоцентричний підхід виражається в тому, що людина стає початком відліку в аналізі тих чи інших явищ, що вона залучена в цей аналіз, визначаючи його перспективи та кінцеві цілі. Він знаменує, за словами О.С. Кубрякової, "тенденцію поставити людину на чільне місце у всіх теоретичних передумовах наукового дослідження і зумовлює його специфічний ракурс" [3, с. 12].

Цей підхід у педагогіці підкреслює значущість індивідуальної системи цінностей у житті людини: вона сама для себе вибудовує систему орієнтирів, ці-

лей, ідеалів, що визначають логіку і динаміку її життєвого шляху, а тому вона відповідальна за вибір своєї долі, свого місця у світі.

В основі цього підходу до організації освіти лежать такі ідеї: цілісність і самоцінність людини; духовність людини і роль рефлексії у розвитку її суб'єктності; її унікальна здатність визначати для себе моральні цінності і орієнтири; відкритість цілісного педагогічного процесу, спрямованого на створення умов самоосвіти людини щодо забезпечення для неї простору вибору, можливостей вільних і творчих дій [7].

Таким чином, антропоцентричний підхід ставить у центр уваги питання про сучасні цілі й засоби розвитку людських здібностей. Використання цього підходу в нашому дослідженні дасть змогу організувати процес формування готовності студентів до науково-дослідної діяльності з опорою на самоосвіту й активізацію внутрішньої активності студентів.

З антропоцентричним підходом тісно пов'язаний суб'єктно-діяльнісний підхід.

Дослідження особистості суб'єкта допомагає цілісному розгляду його діяльності та ґрунтується на базових положеннях психологічної теорії діяльності, що склалася в рамках суб'єктно-діялісної парадигми.

Передумови формування суб'єктно-діялісного підходу у психології були закладені у працях фізіологів початку ХХ ст. (В.М. Бехтерев, І.П. Павлов, І.М. Сеченов та ін.), що висували ідеї детермінованості психіки й зумовленості її розвитку зовнішніми чинниками.

Узагальнивши наукові погляди філософської та психологічної думки кінця ХІХ – початку ХХ ст., С.Л. Рубінштейн на початку минулого століття висунув теоретичний принцип діялісного підходу, в основу якого була покладена концепція про “формування внутрішньої сутності людської свідомості в процесі впливу людини на зовнішній світ під час суспільної практики” [6].

Ця позиція сприяла утвердженню принципу взаємозв'язку й взаємозумовленості свідомості та діяльності і зводиться до того, що “діяльність людини зумовлює формування її свідомості, її психічних зв'язків, процесів і властивостей, а ці останні, здійснюючи регуляцію людської діяльності, є умовою їх адекватного виконання” [6]. Соціальна діяльність була охарактеризована, перш за все, як діяльність суб'єктів, що здійснюють спільну діяльність.

Особливе місце суб'єктно-діялісний підхід займає в педагогічних дослідженнях. Як зазначено В.А. Кольцовою і І.Р. Федорковою, “людина виступає безпосередньо як суб'єкт свого власного і суспільного життя, як творець” [5].

Категоріальне відмежування діяльності в її реальному практичному втіленні від суб'єкта у всій його багатомодальності сьогодні задає орієнтири розвитку сучасного розуміння діяльності як особливого способу зв'язку суб'єктивного й об'єктивного, вільного, довільно ініційованого суб'єктом і необхідного, де функція суб'єкта полягає у вирішенні суперечностей між необхідними, функціонально зумовленими характеристиками праці й особистісними можливостями людини [5].

Показавши психологічний зміст діяльності, С.Л. Рубінштейн визначив місце суб'єкта в ній, його активну позицію, спрямовану на зміну не тільки природних і соціальних явищ, але й самого себе.

Таке розуміння діяльності і її суб'єкта дасть змогу виявити функціональні взаємозв'язки системи “діяльність і особистість її суб'єкта”, визначити оптимальні умови розвитку суб'єктної позиції особистості в її життєдіяльності, професійному й особистісному формуванні.

У нашому дослідженні використання суб'єктно-діяльнісного підходу дасть змогу розглянути не тільки різні характеристики самого суб'єкта, але і його різні ставлення до світу (споглядальне, естетичне, діяльнісне, пізнавальне). Кожному з цих відносин притаманна своя "логіка", своя якісна визначеність. При такому багатомодальному підході діяльність не є своєрідним суб'єктом, а займає місце одного зі ставлень суб'єкта до світу [5; 6].

Роль загальнонаукової основи і теоретико-методологічної стратегії дослідження виконує компетентнісний підхід, що належить до високого рівня методології і вживаний в багатьох дисциплінах. Для розгляду сутності компетентнісного підходу зупинимося на його семантичному ядрі – категорії "компетентність".

А.В. Хуторський визначає це поняття як "сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються відносно до певного кола предметів і процесів для ефективної діяльності по щодо них" [8]. І.Я. Зимова трактує компетентність як "інтегральну властивість особистості, що характеризує її прагнення і здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості та ін.) для успішної діяльності в певній сфері" [2]. Услід за О.А. Вихоревою ми розглядаємо компетентність як "сукупність особистісних якостей (знання, вміння, навички, ціннісно-сміслові орієнтації), які зумовлені досвідом діяльності і забезпечують ефективність самостійної діяльності", а компетенцію – "як форму представлення нормативних вимог до результатів освітньої практики з позиції особистісних якостей студентів" [1, с. 71].

Компетентнісний підхід до освіти не заперечує необхідності формування знаннєвої бази, мова йде про компетентність як інтегральний результат цього процесу. Саме цей підхід найбільш глибоко відображає основні аспекти процесу формування готовності студентів до науково-дослідної діяльності, бо компетентнісний підхід:

- виявляється як оновлення змісту освіти у відповідь на мінливу соціально-економічну реальність;
- орієнтований на встановлення зв'язку освітнього процесу у вузі до вимог зовнішнього середовища з метою забезпечення формування у майбутнього фахівця необхідного набору дослідницьких компетенцій;
- є узагальненою умовою здатності людини ефективно діяти за межами навчальних ситуацій;
- характеризується можливістю перенесення здібності в умови, відмінні від тих, у яких компетентність спочатку виникла;
- передбачає готовність до спільної діяльності в умовах внутрішньогрупової і міжгрупової конкуренції;
- формує здатність брати на себе відповідальність за результати втілення своїх рішень у житті та ін. [4; 8].

На наш погляд, компетентнісний підхід розрахований на посилення практичної спрямованості вищої професійної освіти при збереженні його фундаментальності. Цей підхід природно поєднує ідеї загальнопрофесійного й особистісного розвитку; компетенції розглядаються як наскрізні, інтегруючі як традиційні знання, так і інтелектуальні, інформаційно-комп'ютерні, комунікативні, креативні, методологічні, світоглядні та інші вміння, що повністю відповідають найважливішим завданням формування готовності студентів до науково-дослідної діяльності.

У нашому дослідженні ми розглядаємо компетентнісний підхід як стратегію, акцентуємо увагу на результаті освіти, причому як результат розглядається

не засвоєння суми інформації, а здатність людини самостійно діяти в різних проблемних ситуаціях, використовуючи знання і породжуючи нові підходи, при яких результати визнаються значущими за межами системи освіти.

Висновки. Таким чином, з нашої точки зору, формування готовності студентів до науково-дослідної діяльності є складним педагогічним феноменом, що вимагає застосування комплексу методологічних підходів, які забезпечують отримання різнопланових характеристик досліджуваного явища. Найбільш адекватним і доцільним теоретико-методологічним інструментарієм дослідження формування готовності студентів до науково-дослідної діяльності з урахуванням складності і багаторівневості процесу може стати інтеграція антропоцентричного, суб'єктно-діяльнісного й компетентнісного підходів.

Список використаної літератури

1. Вихорева О.А. Исследовательская деятельность старшеклассников в условиях дополнительного образования : монография / О.А. Вихорева. – Челябинск : Уральская Академия, 2008. – 188 с.
2. Зимова И.А. Ключевые компетентности как результативно целевая основа компетентностного подхода в образовании / И.А. Зимова. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 240 с.
3. Мандрікова Г.М. Основні положення антропоцентричної лексикографії / Г.М. Мандрікова // Світ науки, культури, освіти. – 2011. – № 2 (5). – С. 8–12.
4. Никитина Е.Ю. Педагогическое управление коммуникативным образованием студентов вуза: перспективные подходы / Е.Ю. Никитина, О.Ю. Афанасьева. – М. : МАН-ПО, 2006. – 154 с.
5. Психология индивидуального и группового субъекта / под ред. А.В. Брушлинского, М.И. Воловикова. – М., 2002. – 368 с.
6. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 416 с.
7. Трухачов В.И. Высшее образование в ведущих странах мира / В.И. Трухачов, И.М. Лякишева, М.М. Игнатова. – Ставрополь : АГРУС, 2006. – 120 с.
8. Хуторський А.В. Ключові компетенції як компонент особистісно-орієнтованої парадигми освіти / А.В. Хуторський // Народна освіта. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
9. Яковлев Е.В. Педагогическая концепция: методологические аспекты построения / Е.В. Яковлев, Н.О. Яковлева. – М. : ВЛАДОС, 2006. – 239 с.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2013.

Артеменко Е.В. Методологические подходы к формированию готовности студентов вуза к научно-исследовательской деятельности

Исследуются теоретико-методологические подходы к формированию готовности студентов к научно-исследовательской деятельности.

Ключевые слова: *методологический подход, готовность студентов к научно-исследовательской деятельности, антропоцентрический подход, субъектно-деятельностный подход, компетентностный подход.*

Artemenko O. Methodological approaches to the formation of readiness of students to research

The theoretical and methodological approaches to the formation of readiness of students to research.

Key words: *methodological approach, the willingness of students to research, the anthropocentric approach, subject-activity approach, kompetentnostny approach.*